

# ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Вінницький національний технічний університет

## **Анотація**

*У роботі на основі аналізу досвіду західних вчених зроблено спробу узагальнити особливості, характерні для поняття «політичний лідер». Досліджуються психологічні аспекти становлення політичного лідера. Проаналізовано психологічні напрямки впливу на процес мислення лідера та характеру його дій. Показані основні психологічні концепції політичного лідерства.*

**Ключові слова:** політичний лідер, лідерство.

## **Abstract**

*In this paper, based on analysis of international experience found common features characteristic of the concept of "political leader". We study the psychological aspects of becoming a political leader. Analyzes trends psychological impact on education thought leader and the nature of his actions. The following basic psychological concepts of political leadership.*

**Keywords:** political leader, leadership.

У сучасному світі питання політичного лідерства стає все більш актуальним з кожним роком. Воно є одним з основних і найважливіших проблем суспільного розвитку в теперішній час в Україні. Відбувається пошук особистостей, здатних перетворити державу на більш розвинену, сучасну і на проведення такої політики, що поліпшить життя населення суспільства в цілому.

Роль політичного лідера не можна перебільшити. Історія знає чимало прикладів, коли в інтересах окремих політичних лідерів або груп розв'язувалися кровопролитні війни між країнами і народами, а спроби втілення в життя божевільних ідей тих чи інших «вождів народу» забирали життя багатьох мільйонів людей.

Історія лідерства сягає глибокої давнини. У кожного періоду був свій лідер, з притаманними саме йому людськими та політичними якостями, що залежали від багатьох факторів: періоду історії, територіального розташування, культури та звичаїв, типу суспільства загалом, типу політичного режиму, знань людства, рівня розвитку держави, створення новітніх технологій тощо.

Поняття лідерства має безліч аспектів. Головним критерієм політичного лідерства є ефективність його дії, результативність, задоволення запитів та інтересів тієї спільноти, яка бачить власну перспективу в його існуванні, а без широкої соціальної підтримки політичне лідерство існувати не може.

Лідер - це людина, в силу тих чи інших причин і обставин наділений певним обсягом повноважень для того, щоб формулювати і висловлювати інтереси і цілі інших людей, мобілізувати їх на певні дії. Наскільки ефективно він буде виконувати покладені на нього обов'язки, в чималому ступені залежить від особистісних якостей самого лідера [1].

Зазвичай вважається, що лідеру для того, щоб виконувати свої функції, необхідно володіти компетентністю, гнучкістю розуму, сміливістю, рішучістю, здатністю переконувати інших у своїй правоті, мобілізувати людей на певні дії, умінням підбирати і розставляти людей, володіти «харизмою» і почуттям передбачення, умінням і сміливістю брати на себе відповідальність не тільки за себе особисто, а й за інших.

Лідер повинен вміти чинити психологічний тиск на оточуючих, демонструвати їм свою рішучість і агресивність, свої незвичайні здібності і можливості (навіть якщо він ними і не володіє). Він наділяється особливими, часом необмеженими повноваженнями. Якщо він не виправдовує покладених на нього сподівань, то може не тільки втратити своє лідерство, але і понести більш суворе покарання.

Деякі дослідники ототожнюють лідера і вождя. Така трактовка характерна, в першу чергу, для марксизму. Відповідно до поглядів В.Леніна, маси діляться на класи, класами керують політичні партії, партії управляються більш чи менш стійкими групами найавторитетніших, найвпливовіших осіб, яких обирають на відповідальні посади і називають вождями [2, с. 5].

Але вождизм, як явище, з'являється ситуативно, коли людський натовп не може чітко зрозуміти свої цілі та завдання. Серед цієї неорганізованої маси з'являється людина, яка за даних обставин може визначити цілі і завдання. І натовп, загіпнотизований його словами та діями, гарячим запалом, прямує до своєї мети. Коли мета досягнута, або за певних причин не може бути досягнута, маса розколюється на менші групи, та, врешті-решт, розпадається. Якщо маса досягла мети, то вождь їй більше не потрібний, він вже виконав свою роль. А якщо мета не досягнута, або вождь не виконав обіцянки – він їй теж непотрібен, і вона шукає іншого [3, с. 16].

У той же час політичне лідерство носить, насамперед, усталений характер. Стати лідером, у повному розумінні цього слова, не так просто, для цього необхідно витратити доволі багато часу і зусиль. Суспільство – не натовп, і, якщо завдання не носить глибокий та загальний характер, суспільство просто не визнає особу лідером і не піде за ним. Авторитет створюється щоденними зусиллями зі сторони лідера та його оточення. Врешті-решт вождь, хоч і має бажання отримати владу, а інколи і має можливість володіти нею, але лише на короткий строк. Лідер бажає влади на тривалий час і на державному рівні. "Якщо вождизм заснований на особистій відданості персоні... то лідерство – на легітимних регуляторах діяльності політика" [4, с. 646].

Таким чином, можна зробити висновок, що такі поняття як "вождь" і "лідер" не є тотожними. Адже вождизм — це явище стихійне (у певному розумінні), тимчасове. Лідерство — це складне, багаторівневе явище, що спирається на легітимний характер своєї діяльності [3, с. 16].

Є необхідним звернути увагу на концепцію функціонально-рольового підходу, яка запропонована Маргарет Дж. Херманн, яка розглядає лідерство з позиції функції, яку має виконувати конкретний лідер у суспільстві, і пропонує об'єднати ці два нетотожні поняття в нове, більш універсальне — лідер-вождь.

"Лідер-вождь" визначає цілі і вказує своїм прихильникам напрямки їх діяльності, дає їм обіцянки і захоплює за собою. Він сприймається як визнаний вождь. Це сильна особистість, для якої характерне особисте бачення дійсності і її перспектив. Цих політичних лідерів відрізняється власне бачення дійсності. У них є мрія, заради здійснення якої вони нерідко прагнуть змінити політичну систему. Для розуміння даного типу політичного лідерства необхідно знати особисті якості людини, яка очолює своїх послідовників на шляху до поставленої мети.

Існує ціла низка концепцій, які обґрунтовують природу політичного лідерства, однією з них є психологічна.

За даною концепцією в основі лідерства покладено прагнення людини перебороти певні комплекси і табу, досягти більшого, ніж вона має або може. Ця риса є в творчості, мистецтві та політиці.

Все ширше визнається розуміння політичної психології, як однієї з найважливіших політологічних дисциплін, що вивчає «людський вимір» політики: особливості та стереотипи сприйняття політичних подій, засвоєння політичних цінностей, особистісні якості лідера і т.п. На політичній арені співпрацюють і конкурують між собою не просто представники безособових громадських груп, а живі люди. Їх ідеї, таланти, амбіції і обмеження роблять прямий вплив на політичний процес [5, с. 125].

Серед психологічних концепцій лідерства виділяються концепції З.Фрейда, Г. Лассуелла, Г.Лебона, Г. Тарда, Е.Фромма та Т.Адорно.

За З. Фрейдом, політичний лідер в будь-якій ситуації за рідкісним винятком поводить відповідно до власної Я-концепції. Поведінка його залежить від того, ким і як він себе усвідомлює, як він порівнює себе з тими, з ким він взаємодіє.

Я - концепція, тобто усвідомлення людиною хто він, має кілька аспектів. Найбільш суттєві з них це - образ «Я», самооцінка і соціальна орієнтація політичного лідера. З. Фрейд вважав, що наша самооцінка може бути виражена як відношення наших досягнень до наших претензій.

Фрейд розглядає образ Я політика, який відповідає «загальній сумі сприйнятті, думок і почуттів людини по відношенню до себе»...«Ці сприйняття, думки і почуття можуть бути більш-менш ясно проговорено в образі Я, в якому Я розділене на шість різних частин, тісно взаємодіючих» [6, с. 9]. Ці шість Я - наступні: фізичне Я, сексуальне Я; сімейне Я; соціальне Я; психологічне Я; долає конфлікти Я.

Фізичне Я - це уявлення політичного лідера про стан свого здоров'я, фізичної сили чи слабкості. Політичний лідер повинен бути досить здоровим, щоб це не перешкоджало його діяльності.

З приводу сексуального Я, тобто уявлень політика про свої претензії і можливості в цій сфері, вчені відзначають відсутність статистичних даних про те, як сексуальні преференції або сексуальну поведінку пов'язано з лідерськими здібностями. В історії відомі тирані відрізнялися патологією сексуальної сфери і нерідко страждали різними збоченнями.

Сімейне Я є дуже важливим елементом особистості політика. Добре відомо і перш за все з психоаналізу, який величезний вплив надають відносини в батьківській родині на поведінку дорослої людини. Деякі політичні лідери долають ранні травми і конфлікти, інші - немає і стаючи лідерами переносять фрустрації зі свого дитинства на своє оточення в країні і в світі.

Уявлення політика про здатність до спільної діяльності з іншими людьми відображені в соціальному Я. Політичний лідер повинен навчитися тому, як вести переговори і як стимулювати своїх колег до прояву їх кращих якостей. Він повинен бути здатним використовувати навички міжособистісних відносин для ефективної роботи з різними, часом ворожими групами людей, з лідерами інших країн.

Психологічне Я складає уявлення про свій внутрішній світ, фантазії, мрії, бажання, ілюзії, страхи, конфлікти - найважливіших аспектах життя політичного лідера. З. Фрейд казав, що психопатологія - доля буденного життя. Як і у звичайних людей, у лідерів немає природженого імунітету від невротичних конфліктів, психологічних проблем, а іноді і більш серйозних форм психопатології, таких як психоз. Чи страждає політик від усвідомлення власних страхів або ставиться до цього спокійно, або навіть з гумором - проявляється в його поведінці, особливо в періоди ослаблення самоконтролю.

Долає конфлікти Я - уявлення політичного лідера про свою здатність до творчого подолання конфліктів і знаходженню нових рішень для старих проблем. Лідер повинен мати достатні знання і інтелект, щоб змогти сприйняти проблему, має бути досить самовпевненим при прийнятті політичних рішень, і для того щоб зуміти передати цю впевненість іншим [7, с. 188].

Відповідно до психопатологічної типології Г. Лассуелла, в залежності від функції, яку виконує або прагне виконувати політичний лідер, розрізняються такі типи «агітатор», «адміністратор» і «теоретик», а також їх різні комбінації. Г. Лассуелл розглядав напрямок руху несвідомих факторів у критичних ситуаціях кар'єри кожного з цих типів, а також їх роль у становленні певних «політичних типів».

Основна функція «агітаторів» - це агітація громадян, поширення серед них своїх поглядів і спілкування з громадянами. Вони високо цінують риторику, вербальні формули, жести та їх часте, ритуалізоване повторення. Їм важливо викликати емоційний відгук аудиторії.

На відміну від «агітаторів», «адміністратори» направляють свої почуття на менш віддалені і абстрактні об'єкти, концентрують увагу на маніпуляції певною групою, демонструючи неупереджений інтерес до завдань організації. Вони не потребують дозволу емоційних проблем, більш холоднокровні, врівноважені.

Г.Лассуелл виділяв два підтипи «адміністраторів».

Перший підтип характеризується вираженою енергією і уявою, що ззовні наближає його до агітаторів. Другий підтип є надмірно педантичний і «совісний» лідер, чия любов до рутини і деталей, пристрась до точності, одночасно, зберігають цілісність і розвивають відчуження оточення.

«Теоретики» ж зайняті віддаленими, високо інтелектуальними цілями. На відміну від «агітаторів», що вибирають близькі цілі, «теоретики» прагнуть до грандіозності. На відміну від «адміністраторів» лідери-«теоретики» страждають при відсутності емоцій, сильних психологічних подразників. Інтелектуалізація, за Лассуеллом, є відповідь лідерів-«теоретиків» на власні колись невіршені проблеми.

Згідно Г.Лассуелла, на політичний розвиток впливає характер політика. Він виділяв два основних типи: «примусовий» і «драматизуючий», а також підтип - «неупереджений».

Політику з «примусовим» характером властиві жорсткість, одноманітність мислення і діяльності, заперечення новизни, інші якості «бюрократа» - адміністратора.

Політик з «драматизуючим» характером схильний до самозамилування, провокацій, флірту і т.п. Він являє собою повну протилежність «примусовому» характером, є «агітатором» політичного типу.

«Неупереджений» характер відрізняється відсутністю яскравих емоційних станів; в політиці такі люди стають хорошими суддями, дипломатами і т.д. [8, с.109-111]

Серйозний вплив на розвиток психологічної концепції лідерства зробили відомі роботи Г. Тарда та Г. Лебона. Всі найбільші досягнення людства, на їхню думку, це результат діяльності великих

особистостей; послідовники ж, що складають переважну більшість, тільки наслідують видатних людей. У цьому наслідуванні Тард вбачає основний закон соціального розвитку. Послідовників він позначає терміном «натовп»(маса) і вказує на їхню відсталість, невміння міркувати, рабську покірність сильному. Лідер же, на думку Тарда, в ім'я прогресу повинен боротися з відсталістю натовпу, захоплювати її нововведеннями, уміти «бити» масу «по нервах» і цим домагатися успіху і підпорядкування.

Лебон трактує умови взаємодії маси і лідера трохи інакше. Значення лідерів у суспільному житті він сильно перебільшує, а роль натовпу, навпаки – недооцінює. Він стверджує, що маса (послідовники) відіграє головну роль у суспільному житті і домінує над лідером, задає йому мету, завдання і програму поведінки. Натовп може скинути лідера і піти за тим, хто пообіцяє їй нову ілюзію. Тому лідер повинен слідувати за натовпом, використовувати свою владу, бо на його думку, лідери можуть все, достатньо тільки їм навчитися володіти психологією маси. Натовп завжди шукає воля і сам, як вважає Г.Лебон, прагне до підпорядкування.

Ще один напрям психологічної концепції пояснює феномен лідерства існуванням певного типу осіб, схильних до авторитаризму і постійно прагнучих до влади. Нерідко ці люди мають певні комплекси неповноцінності і щоб якось їх компенсувати, прагнуть проявити себе, підносячись над іншими.

На думку Е.Фромма та Т.Адорна, індивіди, для яких влада є внутрішньою інстинктивною потребою, при певних соціальних умовах перетворюється у авторитарних вождів. Така особистість-лідер формується найчастіше у суспільствах, що охоплені системною кризою, у результаті якої існує атмосфера масового відчаю та неспокою. За цих обставин народ шукає спасителя і готовий довірити йому свою долю. Авторитарний лідер прагне підпорядкувати собі усі структури громадського суспільства, є схильним до містики, демагогії, нетерпимий до проявів інакодумства та демократії [9].

Таким чином, можна відзначити, що не зважаючи на те, що сукупність різних психологічних інтерпретацій політичного лідерства дозволяє побачити його різноманітні сторони, але все ж створити єдину універсальну психологічну концепцію лідерства, цілком ймовірно, неможливо, оскільки саме це явище надзвичайно різноманітне за своїм прояву і функцій, залежить від історичних епох, типів політичних систем, особливостей лідерів і інших чинників.

Кожна епоха потребує свого лідера. Він завжди дитина свого часу, як виклик на його запрошення. Тому випадкових лідерів не буває, бувають лише випадкові політики, навіть на вищих державних посадах. І хоча претендентів на лідерство буває багато, історія вибирає того, хто відповідає потребам.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Політологія. Поняття лідерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gx3000.ru/politologija/ponjattja-liderstva.html>
2. Рудич Ф. Політичне лідерство на пострадянському просторі: методологічний контекст / Ф.Рудич // Політичний менеджмент. Спеціальний випуск. – 2006. – С. 5–14.
3. Корнієнко В.О. Ефективність політичного лідера: критерії та механізми реалізації в сучасній Україні: монографія / В.О. Корнієнко, І. Д. Похило. – Вінниця : ВНТУ. 2009. – 140 с.
4. Восленский М.С. Номенклатура: господствующий класс Советского Союза / Восленский М.С. – М.: МП "Октябрь" совм. с "Сов. Россия", 1991. – 623с. – ISBN 5-268-00063-2.
5. Батурина Т.В., Івлєв С.В. Політологія. ВСТУП: Навчально-методичний посібник. – Кемерово: КТШП, 2008. – 211с.
6. Беттельхейм, Б. Психология господства и подчинения : Хрестоматия / Сост. А.Г. Чернявская. - Минск : Харвест, 1998. – С. 224
7. А.А. Деркач, В.І. Жуков, Л.Г. Лаптев. Політична психологія: Навчальний посібник для вузів. – М.: Академічний проект, Єкатеринбург: Ділова книга. - 858 с, 2001
8. Ольшанський Д.В. Основи політичної психології. – Єкатеринбург: Ділова книга, 2001. – 496 с.
9. Політологія. Концептуальні основи дослідження політичного лідерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://pidruchniki.com/1726062155265/politologiya/kontseptualni\\_osnovi\\_doslidzhennya\\_politichnogo\\_liderstva](http://pidruchniki.com/1726062155265/politologiya/kontseptualni_osnovi_doslidzhennya_politichnogo_liderstva)

**Корпаниук Марія Сергіївна** — студентка групи БТ-136, факультет будівництва, теплоенергетики та газопостачання, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: [masha.korpanyuk@mail.ru](mailto:masha.korpanyuk@mail.ru)

Науковий керівник: **Похило Ірина Даниїлівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

**Korpaniuk Maria S.** — student of group BT-13b, Department of Building Heating and Gas Supply, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia city, e-mail: [masha.korpanyuk@mail.ru](mailto:masha.korpanyuk@mail.ru)

Supervisor: **Pokhlyo Iryna D.** — PhD, associate professor of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia city.